

Янауер Мечислав Мирославович,
*аспірант кафедри богослов'я та релігієзнавства
Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
orcid.org/0009-0008-2717-0145
20a.m.yanauer@std.npu.edu.ua*

ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧНОЇ НАЗВИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ)

Дослідження аналізує актуальні виклики в державно-конфесійних відносинах в Україні, зокрема, у контексті російського вторгнення. Оскільки навіть до початку гібридної війни росія ніколи не цуралася використовувати релігійний фактор для розповсюдження свого впливу на Україну, очевидно, що з початком протистояння такі тенденції тільки посилилися. Основний фокус дослідження лежить на проблемі юридичного найменування Української Православної Церкви (Московського патріархату) і важливості правильного визначення її статусу. Так, прийнятий у 2018 році Законопроект, що вносить обов'язок вказувати зв'язок із керівним центром у країні-агресорі для відповідних релігійних організацій, розцінений УПЦ (МП) як обмеження своїх прав, що згодом призвело до утворення сталого пропагандистського кліше, спрямованого проти України. Дослідження наводить аналіз причин, що спонукали до прийняття таких норм закону, і висвітлює основні аргументи щодо правомочності цих норм. Основним документом, що розставляє крапки в цьому питанні, є відповідне рішення Конституційного Суду, де чітко аргументується коректність вимог у законодавстві, пов'язаних із назвою релігійної організації, керівний центр якої перебуває в країні, що визнана країною-агресором. Рішення Конституційного Суду пояснює, чому недоречно визначати такі обмеження як обмеження свободи совісті та світогляду, а також посилається на схожі прецеденти в загальноєвропейській судовій практиці. У дослідженні показано, що судові процеси й загальні спроби держави вирішення цього болючого питання засвідчують демократичний підхід до управління в релігійній сфері, що розвінчує відповідний антиукраїнський пропагандистський наратив.

Ключові слова: українське православ'я, УПЦ (МП), юридична реєстрація релігійних організацій, законодавчі зміни, Конституційний Суд України, свобода світогляду, керівний центр релігійної організації.

Yanauer Mechyslav,
*Postgraduate Student
at the Department of Theology and Religious Studies
Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy
Dragomanov Ukrainian State University
orcid.org/0009-0008-2717-0145
20a.m.yanauer@std.npu.edu.ua*

THE PROBLEM OF THE LEGAL NAME OF THE UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH (MOSCOW PATRIARCHATE)

The research analyzes current challenges in church-state relations in Ukraine, particularly in the context of the Russian invasion. Since even before the start of the hybrid war, Russia has never hesitated to use the religious factor in spreading its influence in Ukraine. It is obvious that with the beginning of the confrontation, such trends will only intensify. The main focus of the study is on the problem of the legal name of the Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate) and the importance of correctly defining its status. Thus, the draft law adopted in 2018, which introduced the obligation to indicate the connection with the governing center in the aggressor country for the relevant religious organizations, was seen by the UOC (MP) as a restriction of its rights, which subsequently led to the formation of a stable propaganda cliché against Ukraine. The study provides an analysis of the reasons that prompted the adoption of such provisions of the law and highlights the main arguments regarding the legitimacy of these provisions. The main document that puts an end to this issue is the relevant decision of the Constitutional

Court, which clearly explains the correctness of the requirements in the legislation related to the name of a religious organization whose governing center is located in a country recognized as an aggressor country. The decision of the Constitutional Court explains why it is inappropriate to define such restrictions as restrictions on freedom of conscience and religion and refers to similar precedents in European case law. The study shows that general attempts by the state to resolve this sensitive issue demonstrate a democratic approach of governance in the religious sphere, which debunks the relevant anti-Ukrainian propaganda narrative.

Key words: Ukrainian Orthodoxy, UOC (MP), legal registration of religious organizations, legislative changes, Constitutional Court of Ukraine, freedom of worldview, governing center of a religious organization.

Актуальність дослідження. Упродовж майже всього періоду історії державно-конфесійні відносини були невід’ємним складником системи взаємодії в різних суспільствах, у тому числі й в Україні. З огляду на історичний розвиток нашого народу, особливе місце в його релігійно-культурному житті посідала саме православна конфесія. З моменту здобуття незалежності українська держава постала перед необхідністю вироблення нової якісної моделі політики у сфері релігії. Нова модель повинна була б насамперед виправити недоліки державно-конфесійних взаємин, що склалися за радянських часів, і започаткувати утворення партнерських відносин між державою та релігійними організаціями на демократичній основі. З огляду на проблемну спадщину радянських часів, взаємини між державою та релігійними організаціями завжди залишалися чутливою темою, однак очевидно, що ці питання стали ще більш делікатними в контексті повномасштабного російського вторгнення.

Росія активно використовувала релігійний фактор ще із самого початку гібридної війни проти України, а тому, виправдовуючи повномасштабне вторгнення на нашу територію, президент РФ у зверненні від 21 лютого 2022 року апелював не тільки до фантомної військової загрози з боку України, а й до «існування законів, що пригнічують права віруючих Української Православної Церкви Московського патріархату» (Обращение, 2022). Найбільш логічним буде припущення, що російський диктатор мав на увазі статтю 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», яка зобов’язує релігійну організацію з керівним центром у країні, що здійснила військову агресію проти України, відображати у своїй назві належність до відповідного релігійного об’єднання в країні-агресорі.

Основною, з огляду на вплив і кількість прихильників, церковною структурою, що

підпадає під дію закону, є Українська Православна Церква (Московського патріархату) (далі – УПЦ (МП)). З огляду на вищезазначене, аналіз проблем, пов’язаних із найменуванням вищезгаданого релігійного об’єднання, є актуальним завданням, що може допомогти у розвінчуванні відповідного пропагандистського нарративу. Варто відмітити, що станом на зараз офіційною юридичною назвою УПЦ (МП) залишається просто «Українська Православна Церква», без жодної згадки про Московський патріархат. Однак, на думку експертів (Висновок, 2023), найбільш коректними термінами для означення цієї церковної структури будуть «Російська православна церква в Україні» або власне усталене в засобах масової інформації «УПЦ (МП)». Надалі саме останній термін і буде використовуватися для дослідження.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено вище, росія використовує релігійну карту проти України ще із самого початку гібридної війни, однак корені такої політики можна помітити набагато глибше: аж від самого початку етапу поневолення України ще за царських часів. Так, упродовж усього періоду усвідомлення Києва як політично-культурного центру Русі православна церква жила переважно незалежним життям, пов’язаним лише частковим підпорядкуванням церкві-матері в Константинополі. Показовим можна вважати факт, що Вселенські патріархи дотримувалися практики надсилати листи до Київських митрополитів зі свинцевими печатками, як до автокефальних ієрархів, а не з восковими, як до підлеглих митрополитів (Голубинский, 1905, с. 270).

У 1688 році Київська митрополія була анексована й переведена з юрисдикції Константинопольського патріархату до Московського патріархату. З тих самих пір доля релігійних громад на території України залежала від змін у релігійному та політичному житті росії загалом. Концентрація влади в руках царів, а згодом

й імператорів, їхні зазіхання на богообраність і церковне верховенство послабили колишню репутацію православної церкви. Відповідно, і роль Київської митрополії поступово слабшувала з часом, оскільки центр релігійного життя почав переходити до Москви, а пізніше до Санкт-Петербурга.

Усупереч обіцянкам широкої автономії та зобов'язанню поминати першим Вселенського патріарха (Шевченко, 1994, с. 58–59), що свідчило б не про повну «передачу митрополії», а лише про передачу певних повноважень, Москва почала ліквідувати незалежність і самобутність Української Церкви. Київська митрополія швидко втратила свій спеціальний статус, фактично перетворившись на одну з єпархій Російської православної церкви. Дослідники виділяють такі основні елементи державно-церковних відносин протягом усього періоду існування українських земель у складі Російської імперії: одержавлення Церкви на всіх рівнях, перетворення її на складник державного виконавчого механізму зі статусом духовного відомства; вимушена апологетична роль щодо самодержавних дій імперського уряду; проголошення панівної великодержавної російської православної традиції; підігрування державній політиці ототожнення православ'я та російської нації тощо (Колодний, 2000, с. 607).

Питання відновлення церковної незалежності актуалізувалося в 1917 році разом із поваленням царського режиму та піднесенням національного руху. Проте після встановлення в Україні комуністичного режиму з його антицерковною ідеологією будь-які спроби відновлення української церкви стали неможливими. Влада розглядала церковну автокефалію як щось аналогічне сепаратизму й «контрреволюції», а тому будь-які спроби відновлення національної української церкви були приречені. Так, у 1930 році вся новоутворена Українська автокефальна православна церква була звинувачена в причетності до нібито антирадянської діяльності й до 1937 року єпископат Церкви та майже все духовенство були фізично знищені.

У повоєнні роки першою жертвою відновлених сталінських політичних і релігійних репресій стала Українська греко-католицька церква. Під прямим тиском влади в березні 1946 року у Львові було скликано «собор», де змістом його «роботи» стала передача Церкви під владу

Московського патріархату, що фактично було черговою окупацією національної української церкви. За примусового припинення існування греко-католицької церкви Московський патріархат здобув контроль над усіма її єпархіями та парафіями на території Західної України (Боцюрків, 2005, с. 102).

Упродовж десятиліть після Другої світової війни Російська православна церква мала повну монополію на релігійну діяльність в Україні та реалізовувала систематичну стратегію загальної денационалізації церковного життя. Велике значення мали нерідкі випадки тісного співробітництва церковного керівництва з атеїстичною владою, які всіляко сприяли русифікації українського населення. Лише наприкінці 1980-х років почали виявлятися ознаки зменшення напруженості, а релігійні громади поступово стали звільнятися від партійно-державного контролю, набуваючи свободу для своєї діяльності.

На початку 1990-х років у незалежній Україні сформувалися три основні православні об'єднання: Українська православна церква Київського патріархату, Українська автокефальна православна церква й Українська православна церква Московського патріархату. На той момент лише остання мала визнання серед інших помісних православних церков як структурна одиниця Російської церкви. Станом на сьогодні основними, з огляду на кількість прихильників, є дві церковні православні структури. Першою виступає Православна Церква України, що виникла зі структур УПЦ КП та УАПЦ, а другою залишається УПЦ (МП).

Конкуренція та боротьба між церквами яскраво ілюструють характер сьогоденної кризи українського православ'я. Трагічне розділення призводить до зростання напруженості в релігійному середовищі й завдає шкоди українському суспільству. Як окреслено, міжцерковні суперечності в Україні мають глибоке історичне підґрунтя, а роз'єднаність є також відображенням загального стану процесів, зумовленого специфікою пошуку власної ідентичності й відкиданням нав'язаних російсько-імперських стандартів. Власне, саме такий характер боротьби в православному середовищі яскраво оформився після подій Революції Гідності та фактичного початку російсько-української війни, оскільки УПЦ (МП) не змогла досить

чітко засудити початок агресії Росії (Трегубова, 2016) і закономірно почала визнаватися суспільством як проросійська церква. Так, ілюстративним можна вважати епізод за участі представників УПЦ МП на урочистому засіданні з нагоди Дня пам'яті та примирення 8 травня 2015 року. Під час оголошення президентом України вручення 21 звання «Герой України» українським військовим, що брали участь у боях на Сході України (10 із них померли), усі відвідувачі в залі встали, за винятком представників УПЦ (МП), включаючи її очільника – митрополита Онуфрія, який згодом прокоментував свій вчинок як «протест проти війни» (Коментар, 2015).

Подібна позиція викликала закономірну реакцію, а тому в суспільстві чітко сформувався запит на оформлення незалежної автокефальної православної церкви. З огляду на нечіткий міжнародний статус УАПЦ та УПЦ КП, партнерська підтримка держави в цьому питанні була необхідною. У червні 2016 року Верховна Рада України за підтримки Президента прийняла рішення звернутися до Вселенського патріарха Варфоломія з проханням про надання автокефалії православному вірним в Україні (Звернення, 2016). Згодом у щорічному зверненні до Верховної Ради Петро Порошенко наголосив, що очікувана автокефалія не має на меті створення державної церкви чи обмеження інших православних конфесій в Україні (Послання, 2017). До Об'єднавчого собору, скликаного Вселенським патріархом, унаслідок якого й була утворена ПЦУ, були запрошені всі православні структури України, у тому числі УПЦ (МП). В умовах конституювання власне незалежної української православної церкви виникла необхідність актуалізації законодавства, що дало б змогу чітко окреслити статус належності релігійних організацій та унеможливило б маніпуляції на цьому полі.

Зрештою, у грудні 2018 року Верховна Рада України ухвалила Законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» № 5309 (Закон, 2018). Правки до Закону затвердили чинну процедуру реєстрації релігійних організацій і спростили процедуру зміни релігійними організаціями своєї підлеглості в разі волевиявлення членів громади. При цьому спеціально була зазначена можливість створення нової громади тими, хто не погодився з результатами голосування,

з подальшою можливістю спільного використання культових споруд на основі взаємної згоди. Також було внесено вимогу, щоб релігійна організація, керівний центр якої розташований у країні, що визнана парламентом як агресор, відображала у своїй назві зв'язок із керівним центром. Згідно з релігієзнавчою експертизою, проведеною Міністерством культури України наприкінці січня 2019 року, п'ять релігійних організацій, серед яких УПЦ (МП), потрапили під дію нових законодавчих ініціатив (Перелік, 2019).

Іншими словами, УПЦ (МП) не могла залишити стару назву юридичної особи, а її нова назва мала б містити вказівку на зв'язок із Московським патріархатом, наприклад, «Російська православна церква в Україні» або «Українська православна церква Московського патріархату». УПЦ (МП) майже одразу розцінила ці зміни як акт утисків проти себе, а невдовзі їм почали вторити спікери й засоби масової інформації РФ, які озвучили наратив про «утиски єдиної канонічної православної церкви» (Федоренко, 2018). Іронічним є факт, що в самій Росії ніколи не піддавали сумніву наявність структурного зв'язку УПЦ (МП) та Московського патріархату й свідомо підкреслювали, що УПЦ є саме Російською церквою в Україні.

Після публікації вищезгаданої експертизи було зареєстровано подання 49 народних депутатів до Конституційного Суду України з проханням розглянути питання про відповідність Конституції нових статей Закону (Подання, 2019). У березні 2019 року УПЦ (МП) подала позов до Окружного адміністративного суду Києва (далі – ОАСК) з вимогою визнати рішення релігієзнавчої експертизи незаконним. ОАСК, відомий своїми резонансними рішеннями, у квітні 2019 року виніс ухвалу, де заборонив вчиняти будь-які дії щодо зареєстрованих релігійних центрів УПЦ МП (загалом 265 юридичних осіб – єпархії, монастирі, структурні підрозділи), що були залучені до справи як треті особи (Ухвала, 2019). На думку суду, реалізація оскаржуваного акта в той час могла призвести до невинного втручання держави у сферу діяльності релігійної організації як юридичної особи. Варто зазначити, що сама наявність відповідного конституційного подання й рішення суду свідчить про демократичний підхід до вирішення цієї проблеми та верховенство права в Україні, що вже

не вписується в пропагандистський наратив про «утиски» з боку влади. І хоча розгляд конституційного подання не скасовує дії закону, державні органи не вжили якихось примусових процесуальних дій щодо жодної зареєстрованої громади УПЦ (МП), незважаючи на рішення суду про заборону будь-яких змін у перейменуванні лише щодо релігійних центрів.

Російське вторгнення в лютому 2022 року змусило українське суспільство змінити своє ставлення до багатьох речей і яскраво окреслило необхідність у вичищенні проросійських елементів. Наприкінці грудня 2022 року Конституційний Суд опублікував рішення (Рішення, 2022) щодо відповідності Конституції статей Закону, що ухвалені у 2018 році. Суд указав, що зобов'язання, накладені державою, є не прямим внутрішнім обмеженням права на свободу світогляду та релігії (*forum internum*), а лише обмеженням зовнішнього прояву реалізації цього права (*forum externum*), що може бути застосоване з міркувань, зокрема, національної безпеки.

У Суді також зазначили, що прийняття такого висновку зумовлене також нещодавнім рішенням Європейського суду з прав людини від грудня 2022 року (Ільїн та інші проти України), коли суд дійшов висновку, що держава може вимагати від релігійної організації, яка звертається за реєстрацією, використовувати назву, яка не може вводити в оману громадськість, а тому може бути виправданим обмеження релігійної організації вільно обирати свою зареєстровану назву заради адекватної можливості відрізнити релігійні організації (Case, 2022). Також Конституційний Суд окремо наголосив, що рішення враховує не лише гіпотетичні ризики, а й реальні наслідки та загрози від діяльності релігійних організацій в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України, що тільки сильніше обумовлює домірність прийнятих у Законі положень.

Треба підкреслити, що Конституційний Суд лише встановив правомочність вимоги до релігійних організацій указувати свою належність до релігійного центру в разі знаходження цього центру в державі, що визнана країною-агресором. Питання щодо визначення релігійних організацій, що підпадають під дію цього Закону, лежить на Державній службі з питань свободи совісті та етнополітики, яка зараз здійснює державне управління у сфері релігійної діяльності.

У січні 2023 року ДЕСС провела чергову релігієзнавчу експертизу, у якій чітко визначила нинішній статус УПЦ (МП) як структурного підрозділу російської церкви. І якщо для зареєстрованих релігійних центрів УПЦ (МП) досі актуальною залишається постанова вже ліквідованого ОАСК, то не має причин, чому не можуть бути застосовані норми закону щодо місцевих громад УПЦ (МП). Релігієзнавець О. Саган підкреслює, що закон уже діє стосовно місцевих громад, а тому статuti громад УПЦ (МП) мали б бути визнані не дійсними, допоки не будуть приведені у відповідність до законодавства (Саган, 2022). Здавалося б, рішення Конституційного Суду щодо відповідності Конституції вищеприказаних норм Закону мало б тільки підштовхнути державні органи до більш активних дій, однак на практиці цього не відбулося.

Загалом російське вторгнення стало катализатором до радикальних змін у сприйнятті українським суспільством діяльності УПЦ (МП), що яскраво відображається в різноманітних соціологічних опитуваннях. Визнання потреби у втручання владних структур щодо процесу регулювання діяльності УПЦ (МП) є очевидним. Так, широке схвалення здобуло нещодавнє прийняття в першому читанні Законопроекту № 8371, що передбачає механізм ліквідації релігійної організації вразі шкідливої або колабораціоністської діяльності. Законопроект не передбачає можливості негайної заборони будь-якої релігійної організації, а останнє слово в будь-якому випадку залишається за судом, який і має прийняти рішення про ліквідацію. Однак уже сьогодні є чинний закон, який дозволяє почати процес послаблення деструктивного впливу проросійських релігійних організацій. Не менш значущим є той факт, що виконання норм закону про назву сприятиме отримуванию вірянами правдивої інформації про релігійну громаду, членами якої вони є. Так, за словами того ж О. Сагана: «На зібраннях членів релігійних громад одним з основних обговорюваних аспектів є питання про належність громади до Московського патріархату та Російської церкви, а тому виконання норм закону забезпечить громадян від можливого введення в оману» (Саган, 2022).

Висновки. Таким чином, можна сміливо зробити висновок, що висловлена президентом російської федерації теза про наявність в українському законодавстві актів, які нібито

обмежують релігійні свободи, є оманливою. Саме росія завжди використовувала релігійний чинник для своїх політичних цілей – як один із елементів придушення національного руху й легалізації своєї присутності на території України, як за часів імперії, так і за радянських часів. Основним інструментом для реалізації такої політики була Російська православна церква, ієрархи якої продовжують розглядати Україну як свою канонічну територію, підживлюючи так бажання політичних еліт росії повернути собі Україну як «власну територію». Діючою структурною частиною Російської Православної Церкви в Україні залишається УПЦ (МП), а тому використання нею назви, що не відображає зв'язок із Росією та претендує на церковну незалежність, є особливо недоречним в умовах широкомасштабної військової агресії. Норми Закону України «Про свободу совісті

та релігійні організації», що покликані виправити вищезгадану недоречність, є необхідними для України й жодним чином не є дискримінаційними, оскільки ґрунтуються на елементах загальноєвропейської судової практики.

Наявні законодавчі процеси свідчать про демократичний і правовий характер управління у сфері релігійних відносин, навіть незважаючи на складність ситуації, у якій опинилася наша країна. Для України ця ситуація є можливістю продемонструвати свою відданість європейським стандартам гідності та свободи. І надалі проблема з УПЦ (МП) має вирішуватися виключно в рамках верховенства права й відповідно до міжнародно визнаних норм, без жодних авторитарних рішень. Зрештою, саме це продемонструє всьому світові різницю між росією та Україною, адже саме за демократичні стандарти та свободи бореться наша країна.

Список використаних джерел:

1. Боцюрків Б.-Р. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950). Львів, 2005. 265 с.
2. Висновок релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом / Державна служба з питань етнополітики та свободи совісті. Київ, 2023. URL: dcss.gov.ua/vysnovok-relihiieznavchoi-ekspertyzy-statutu-pro-upravlinnia-ukrainskoi-pravoslavnoi-tserkvy/.
3. Голубинский Е. История русской церкви. М., 1905. Т. 1. Ч. 1. 818 с.
4. Закон України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України». Київ, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#n2>.
5. Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні. Київ, 2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1422-viii>.
6. Колодний А. Академічне релігієзнавство : підручник. Київ : Світ Знань, 2000. 862 с.
7. Коментар Блаженнішого Митрополита Онуфрія для ЗМІ. Київ : Центр інформації Української Православної Церкви. URL: www.youtube.com/watch?v=2Sf1lgDcXik.
8. Конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій). Київ, 2019. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_374.pdf.
9. Обращение президента России к нации от 21.02.2022 о признании независимости ДНР и ЛНР. URL: kremlin.ru/events/president/transcripts/statements/67828.
10. Перелік релігійних організацій, яким потрібно внести зміни до статуту. Київ : Урядовий кур'єр, 2019. URL: ukurier.gov.ua/uk/articles/perelik-religijnih-organizacij-yakim-potribno-vnes/.
11. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». Київ, 2017. URL: www.youtube.com/watch?v=4wuwGbRuk6M&t.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Київ, 2022. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4-r2022_0.pdf.

-
13. Саган О. «Заборона» УПЦ МП: потрібні санкції проти України чи результат? Київ : РІСУ, 2022. URL: risu.ua/zaborona-upc-mp-rpcvu-potribni-sankcii-proti-ukrayini-chi-rezultat-_n134655.
  14. Трегубова Я. Інтерв'ю з речником УПЦ (МП) Миколою Данилевичем для Радіо Свобода. 2016. URL: www.radiosvoboda.org/a/27733568.html.
  15. Ухвала Округового адміністративного суду міста Києва № 81332759 у справі 640/4748/19. Київ, 2019. URL: zakononline.com.ua/court-decisions/show/81332661.
  16. Федоренко А. В РПЦ сравнили возможное переименование УПЦ с действиями фашистов. Москва : РИА Новости, 2018. URL: ria.ru/20180929/1529630295.html.
  17. Шевченко О. Про підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату наприкінці XVII ст. Київ : Український історичний журнал, 1994. С. 54–61.
  18. Case of Ilyin and others v. Ukraine. № 74852/14. European Court of Human Rights, 2022. URL: laweuro.com/?p=20199.

References:

1. Bohdan-Rostyslav Botsiurkiv. Ukrayinska Hreko-Katolitska Tserkva i Radianska derzhava (1939–1950). [The Ukrainian Greek Catholic Church and the Soviet State (1939-1950)]. Lviv, 2005, 265 [in Ukrainian].
2. Vysnovok relihiyeznavchoyi ekspertyzy Statutu pro upravlinnia Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy na nayavnist tserkovno-kanonichnogo zv'yazku z Moskovskym patriarkhatom. [The conclusion of the religious expert examination of the Charter of the governance of the Ukrainian Orthodox Church for the existence of ecclesiastical and canonical ties with the Moscow Patriarchate] State Service for Ethnic and Religious Affairs, Kyiv, 2023. Retrieved from dess.gov.ua/vysnovok-relihiyeznavchoyi-ekspertyzy-statutu-pro-upravlinnia-ukrainskoi-pravoslavnoi-tserkvy/ [in Ukrainian].
3. Holubinsky E. Istoriya russkoy tserkvi. [History of the Russian Church]. Vol. 1. Moscow, 1905, 818 [in Russian].
4. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zminy do statyi 12 Zakonu Ukrayiny 'Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi' shchodo nazvy relihiynykh orhanizatsiy (ob'yednan'), yaki vkhodyat' do struktury (ye chastynoyu) relihiynoyi orhanizatsiyi (ob'yednannya), kerivnyy tsentr (upravlinnya) yakoyi znakhodyt'sya za mezhamy Ukrayiny v derzhavi, yaka zakonom vyznana takoyu, shcho zdiysnyla viys'kovu ahresiyu proty Ukrayiny ta/abo tymchasovo okupuvala chastynu terytoriyi Ukrayiny». [The Law of Ukraine «On Amendments to Article 12 of the Law of Ukraine 'On Freedom of Conscience and Religious Organizations' Regarding the Name of Religious Organizations (Associations) that are Part of the Structure (Part of) a Religious Organization (Association), the Governing Center (Management) of which is located outside Ukraine in a state that is recognized by law as having committed military aggression against Ukraine and/or temporarily occupied a part of the territory of Ukraine»]. Kyiv, 2018. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#n2> [in Ukrainian].
5. Zvernennya Verkhovnoyi Rady Ukrayiny do Yoho Vsesvyatosti Varfolomiya, Arkhiyepyskopa Konstantynopolia i Novoho Rymu, Vsesvitnoho Patriarkha shchodo nadannya avtokefaliyi Pravoslavniy Tserkvi v Ukrayini. [The Appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine to His All-Holiness Bartholomew, Archbishop of Constantinople and New Rome, Ecumenical Patriarch, regarding the granting of autocephaly to the Orthodox Church in Ukraine]. Kyiv, 2016. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1422-viii> [in Ukrainian].
6. Kolodnyy A. Akademichne relihiyeznavstvo: Pidruchnyk. [Academic Religious Studies : A textbook] Kyiv: Svit Znan', 2000, 818 [in Ukrainian].
7. Komentar Blazhennishoho Mytropolyta Onufriya dlya ZMI. Kyiv: Tsentri informatsiyi Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy [Commentary of His Beatitude Metropolitan Onufriy for the media. Kyiv: Information Center of the Ukrainian Orthodox Church]. Retrieved from www.youtube.com/watch?v=2Sf11gDcXik [in Ukrainian].
8. Konstytutsiynе podannya shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrayiny (konstytutsiynosti) Zakonu Ukrayiny «Pro vnesennya zminy do statyi 12 Zakonu Ukrayiny 'Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi' shchodo nazvy relihiynykh orhanizatsiy (ob'yednan'), yaki vkhodyat' do struktury (ye chastynoyu) relihiynoyi orhanizatsiyi (ob'yednannya), kerivnyy tsentr (upravlinnya) yakoyi znakhodyt'sya za mezhamy Ukrayiny v derzhavi, yaka zakonom vyznana takoyu, shcho zdiysnyla viys'kovu ahresiyu proty Ukrayiny ta/abo tymchasovo okupuvala chastynu terytoriyi Ukrayiny» (sprava shchodo povnoyi nazvy relihiynykh orhanizatsiyi). [Constitutional petition on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine «On Amendments to Article 12 of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations» regarding the name of religious organizations (associations) that are part of the structure (part of the religious organization (association), the governing center (management) of which is located outside Ukraine in a state that is recognized by law as having committed military aggression against Ukraine and/or temporarily occupied part of the territory of Ukraine» (case on the full name of religious organizations)]. Kyiv, 2019. Retrieved from https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_374.pdf [in Ukrainian].
9. Obrashcheniye prezidenta Rossii k natsii ot 21.02.2022 o priznanii nezavisimosti DNR i LNR. [Address of the President of Russia to the nation from February 21, 2022, on recognizing the independence of the DPR and LPR]. Retrieved from kremlin.ru/events/president/transcripts/statements/67828 [in Russian].

10. Perelik relihiynykh orhanizatsiy, yakym potribno vnesty zminy do statutu. [List of religious organizations that need to amend their statutes]. Kyiv: Uriadovyy kur'yer, 2019. Retrieved from ukurier.gov.ua/uk/articles/perelik-religijnih-organizacij-yakim-potribno-vnes/ [in Ukrainian].

11. Poslaniye Prezydenta Ukrayiny do Verkhovnoyi Rady Ukrayiny «Pro vnutrishniy ta zovnishniy stanovysche Ukrayiny v 2017 rotsi». [Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Internal and External Situation of Ukraine in 2017»] Kyiv, 2017. Retrieved from www.youtube.com/watch?v=4wuwGbRuk6M&t [in Ukrainian].

12. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny u spravi za konstytutsiynym podannym 49 narodnykh deputativ Ukrayiny shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrayiny (konstytutsiynosti) Zakonu Ukrayiny «Pro vnesennya zminy do statyi 12 Zakonu Ukrayiny 'Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi». [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of 49 MPs of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine «On Amendments to Article 12 of the Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations»]. Kyiv, 2022. Retrieved from https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4-r2022_0.pdf [in Ukrainian].

13. Sahan O. «Zaborona» UPC MP: potribni santsiyi proty Ukrayiny chi rezultat? [The «ban» of the UOC-MP: Are sanctions against Ukraine needed or the result? Kyiv: RISU, 2022. Retrieved from risu.ua/zaborona-upc-mp-rpcvu-potribni-sankciyi-proti-ukrayini-chi-rezultat-_n134655 [in Ukrainian].

14. Trehubova Y. Interv'yu z rechnykom UPC (MP) Mykoloyu Danylevychem dlya Radio Svoboda. [Interview with the spokesperson of the UOC (MP), Mykola Danylevych, for Radio Liberty] 2016. Retrieved from www.radiosvoboda.org/a/27733568.html [in Ukrainian].

15. Ukhvala Okruzhnoho administratyvnoho sudu mista Kyieva № 81332759 u spravi 640/4748/19. [The decision of the District Administrative Court of Kyiv № 81332759 in case 640/4748/19. Kyiv, 2019. Retrieved from zakononline.com.ua/court-decisions/show/8133266 [in Ukrainian].

16. Fedorenko A. V RPC sravnili vozmozhnoye pereimenovaniye UPC s deystviyami fashistov. [The ROC compared the possible renaming of the UOC with the actions of fascists] Moscow, RIA New, 2018. Retrieved from ria.ru/20180929/1529630295.html [in Russian].

17. Shevchenko O. Pro pidporyadkuvannya Kyivskoyi mytropoliiy Moskovskomu patriarkhatu naprykintsi XVII st. [On the subordination of the Kyiv Metropolis to the Moscow Patriarchate at the end of the XVII century]. Kyiv: Ukrayinsky istorichnyy zhurnal, 1994, [in Ukrainian].

18. Case of Ilyin and others v. Ukraine. No. 74852/14. European Court of Human Rights, 2022. Retrieved from laweuro.com/?p=20199.